

УДК

DOI: 10.2666146/swfh-2018-51-045

Роль Султана Мухаммеда V у процесі здобуття незалежності Марокко

А.Х. Озоян

Запорізький національний університет,
an1ouboro@gmail.com

Ключові слова:

колонія, протекторат, Феський договір, Марокко, Магриб, незалежність, султан, Мухаммед V.

Стаття присвячена дослідженню ролі однієї з головних постатей в історії сучасного Марокко, а саме – султана Мухаммеда бен Юсуфа, якого власне марокканці знають, як Мухаммеда V та називають «батьком марокканської нації». Саме ця персона зіграла провідну роль у процесі здобуття цією країною довгоочікуваної незалежності від європейських протекторів, а саме від Франції та Іспанії. Окрім цього, авторка також надає та аналізує тези зі «Спільної франко-марокканської декларації від 2 березня 1956 р.», як докази перемоги марокканської нації у боротьбі за свою свободу.

The role of Sultan Muhammad V in the process of gaining Independence of Morocco

A. Ozoian

Zaporizhzhia National University

Key words:

colony, protectorate, Treaty of Fes, Morocco, Maghreb, independence, Sultan Muhammad V.

This article is dedicated to the studying of the role of the important figures in Moroccan history, Sultan of Morocco Mohammed ben Yusef, which is known as Mohammed V and called 'father of Moroccan nation'. This person took the most important part in the preparation of getting the long-awaited independence of the country from the European protectors, such as France and Spain. In addition, the author also provides and analyses abstracts of the Declaration of Independence as a proof of the victory of the Moroccan nation in the struggle for its freedom.

Сьогодні тема суверенності власної території та статус незалежної країни є однією з найболючіших тем для багатьох акторів міжнародних відносин, що робить дану статтю актуальною. На прикладі північно-африканського королівства бачимо, що здобуття незалежності – це довгий та тяжкий процес, який, як правило, супроводжується повстаннями та національно-визвольними рухами. З розвитком доби глобалізації, разом з потужною хвилею міграційних потоків, дуже важливим є питання суверенітету, незалежності, встановлення та захист своїх державних кордонів. Так було завжди. Незалежність – ознака свободи.

Цілі, які перед собою ставить авторка: виявити, яку роль зіграв султан Марокко Мухаммед V в здобутті своєю країною незалежності від європейських колонізаторів, а також, проаналізувати основні тези із «Спільної франко-марокканської декларації від 2 березня 1956 р.», Марокко, які гарантували свободу та права цього африканського народу.

Новизна даної роботи є очевидною. На вітчизняному просторі не існує авторів, які би комп-

лексно розглядали, яку саме роль зіграв султан Мухаммед V – «батько» сучасного Марокко, в процесі здобуття його країною довгоочікуваної незалежності від європейських держав. Існують лише окремі роботи, які наводять історичні дати про головні події в житті цієї країни у XX столітті. Тож, практично відсутня вітчизняна історіографія, що висвітлювала би хід національно-визвольної боротьби на теренах Марокко і роль султана в цьому процесі. Інтерес до вивчення проблеми виходу Королівства Марокко з-під європейського контролю виник наприкінці XX – поч. XXI ст.. Сьогодні, коли пройшло понад 60 років з дня проголошення незалежності Марокко, дедалі частіше науковцями, політичними діячами та журналістами різних країн піднімається тема колоніального минулого цієї африканської держави, а також питання навколо спірних міст-анклавів на території Марокко – Сеути та Мелільї, що й наразі належать Іспанії. Найбільш ґрунтовно події, що призвели до незалежності Марокко, були висвітлені у працях С. Пеннел, Д. Ашфорда, Л. Сторм, М. Буарфа, а також описані у інтерв'ю з Дональдом Р. Норландом –

американським співробітником з політичних питань у Марокко у 50-х роках минулого століття [2, 4, 7, 9, 13]. У вітчизняній літературі фрагментарно описані події львівським науковцем А. Козицьким [8]. Саме це робить цю наукову розвідку актуальною для вітчизняного історичного простору.

Середина ХХ століття ознаменувалися здобуттям незалежності багатьма країнами Африки та Магрибу від європейських господарів. Так, одним з прикладів переходу від колонії до незалежної держави, стало Al Maghrib Al Aksa – Королівство Марокко, що було зоною підконтрольною Іспанії та Франції з моменту підписання Феського договору від 1912 року, в якому держава фактично була поділена між вищевказаними європейськими країнами на Іспанське та Французьке Марокко до березня 1956 року, коли, завдяки патріотично-визвольним рухам, а також чіткій та непохитній позиції султану Марокко Мухаммеду V, країна здобула незалежність та повернула частину земель, що були колонізовані європейцями.

Фото: Феський договір від 1912 року. На фото султан Мулай Хафид та керуючі ограни Франції у протектораті [1].

Так, на момент підписання Феського договору, султаном Марокко був Абд аль-Хафид ибн аль-Хасан, який під примусом французів був змушений підписати вищезгадану угоду, після чого відкрісся від престолу на користь свого рідного брата Юссефа бен Хасана. Добровільна відмова від влади була продиктована почуттям вини перед власним народом за підписання історичного документу, який на довгий час встановив колоніальне правління на території цієї магрибської країни та призупинив її розвиток на декілька десятиліть. Правління наступного Султана – Юссефа бен Хасана було неспокійним, адже марокканці були невдоволені рішенням королівської сім'ї, що відреклася від незалежності своєї країни на користь французів

зів на іспанців. Так, почалися масові демонстрації та вуличні зібрання, після чого султан був змушений перенести свою резиденцію з Фесу до Рабату, який і став з того моменту столицею країни. Правління султана Мулай Хасана, як називають його самі марокканці, завершилося в наслідок раптової смерті від хвороби, а на його місце французи поставили найлояльнішого (на їх думку) члена королівської сім'ї – Мухаммеда V, що був наймолодшим з синів Мулай Хасана. Так починається період правління нового султана, що стане «батьком» марокканського народу.

Мухаммед відрізнявся від своїх попередників. Окрім традиційної мусульманської освіти, отримав європейську, хоча це було досить важко, адже французи намагалися створити нове покоління лояльних, тихих, недосвідчених марокканців, які не втручались би в майбутньому у справи протекторату, а у школах, якщо хтось і навчався, то діти місцевої еліти та французів, що працювали на теренах середземноморської колонії [2, с. 150-151].

Друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ століття ознаменувалися підйомом національно-визвольних рухів та повстань по всій території Марокко. Націоналістичні ідеї, що супроводжувалися зібраннями молоді, ставали дедалі потужнішими, що виникали хаотично в різних містах та селищах. Причиною цього стало невдоволення місцевого населення зовнішньою політикою Франції та Іспанії по відношенню до цієї африканської колонії. Серед причин, які змушували марокканців піти проти європейського панування на території магрибської

країни, були: низький рівень життя, штучна неосвіченість місцевого населення, визнання себе як другого сорту на власній території, до того ж жорстке правління французів, повний безлад та без наказане панування європейців, що триває багато років. Окрім цього, Марокко використовувалося, як джерело нових солдатів у французькій армії, з яких складалися цілі батальйони. На фото контингент марокканських солдатів, що були відправлені у 1942 році воювати на стороні Франції у Другій світовій війні проти Німеччини [1]. Про жорстокість французької присутності у Марокко Марк Ферро у своїй монографії «Як вивчають історію діти у різних країнах світу» пише наступне: у 1980 році з підручників по історії для третього класу видаляють фото, що було підписано

«Вулиця після проходу французів». На фото були трупи марокканців на вулицях Касабланки [3, с. 7]. Тож, ці та інші фактори стали локомотивом у прагненні марокканців на самостійне керування власною країною.

Та треба згадати, що перші кроки на шляху до незалежності були впроваджені групою молодиків, яких об'єднала ідея вільного Марокко, незалежного від Європи. Цей патріотичний рух серед марокканської молоді розпочався за 14 років після підписання Феського договору, який згодом перетворився у справжню політичну партію «Істікляль» [4, с. 25]. В перекладі з арабської сама назва партії і означає «незалежність». Представники «Істіклялю» не тільки наважувалися вголос говорити про самостійне керування державою, але й направили 11 січня 1944 року «Маніфест про незалежність» до султана Марокко, урядів Франції, Великої Британії та США, з посиланням на Атлантичну хартію про права народів на самостійний розвиток, з вимогою визнати незалежність країни.

Після цього сміливого кроку, французька колоніальна влада почала справжню боротьбу проти лідерів партії, а усі повстання були подавлені [6, с. 296-297]. Треба підкреслити, що ця партія згодом знайшла підтримку в самого султана, але після отримання незалежності між правлячим султаном та самою партією, розгорнулася боротьба за лідерство у країні, які стали двома найвпливовішими та найголовнішими акторами на території Марокко [7, с. 13].

Діяла також підпільна організація «Чорний

півмісяць», яка зіграла не останню роль в процесі здобуття незалежності наприкінці колоніального періоду. Молодики займалися пропагандою ідеї незалежного майбутнього країни, розповсюджували листівки патріотичного характеру, вербували нових активістів та стали ідейною силою на теренах колонії.

Враховуючи бунт місцевого населення, в 1950 році султан Марокко Мухаммед V наважується вручити президенту та уряду Франції меморандуми, в яких вимагав представити повну незалежність Марокко. Однак, певно, що ці меморандуми були відхилені. Більш того, правлячі кола Франції, відчувачи загрозу з боку націоналістів у Марокко, вимагали від султана осудити діяльність борців за незалежність та підписати петицію про

На фото оригінал «Маніфесту про незалежність» від 1944 року, ініційований партією «Істікляль» [5].

лояльність до французької влади у протектораті. Коли Мухаммед бен Юсуф відмовився від підписання цих документів, до столиці почала надходити військова техніка. Стало очевидним, що

французи були обурені такими діями султана. Так почалися політичні репресії у Марокко: були заарештовані п'ятеро діячів тієї самої націоналістичної партії «Істікляль», згодом засуджені керуючі компартією Марокко, окрім того, була введена комендантська година та заборонені будь-які зібрання на території протекторату [8, с. 356-358]. В 1952 році, а саме у сорокаріччя підписання Феського договору від 1912 року, почалися масові антиколоніальні рухи, в наслідок яких сотні марокканців були заарештовані або загинули під час зіткнень із поліцією.

Посол Дональд Р. Норланд (США), що був направлений до Рабату у якості співробітника з політичних питань у 1952-1956 рр., своє перебування там описує наступними словами: «Одним з моїх завдань, коли я перевівся до політичного відділу у посольстві, було відправлення щотижневих звітів про випадки підпалів, терористичні атаки, озброєні напади, що стали результатом французького управління в Марокко». Також у своєму інтерв'ю з Чарльзом Стюартом Кеннеді від 1992 року Норланд сказав: «Французькі збройні сили контролювали все, патрулювання було необхідним. Вони мали усюди шпигунів, в них були свої шляхи управління владою» [9].

Тож, бачимо, що політична ситуація в Марокко в середині 50-х років була вкрай напруженою. Французи знали султана Мухаммеда, як правителя з чітко вираженою та патріотично налаштованою позицією, хоча ще нещодавно вважали його найлояльнішим до французької влади. Зрозуміло, що Париж був невдоволений такими націоналістичними настроями, що охопили чи не весь протекторат, тому вирішив поставити на його місце свою людину, яка не даватиме національно-визвольним рухам широких прав та виконуватиме всі примхи європейців. Так, заморські господарі наважилися на вкрай жорсткий вчинок: французькі військові, оточивши резиденцію марокканського султана, примусили його підписати документи, згідно з якими національно патріотична партія Істікляль вважалася відтепер нелегальною, засуджувалися будь-які її дії, а лідерів заарештовували. Окрім цього, незаконними стали будь-які анти-французькі визвольні рухи. Та для заспокоєння патріотичних спалахів у суспільстві цього було недостатньо. Так, заручившись підтримкою деяких впливових діячів у Марокко, французи відсторонили Мухаммеда бен Юсуфа від влади та 20 серпня 1953 року відправили султана з сім'єю на острів Мадагаскар.

Ця висилка була величезною помилкою, яку європейці збагнули лише через деякий час. Сул-

На фото султан Мухаммед V у вигнанні з Батьківщини (1953-1955) з дружиною та дітьми на острові Мадагаскар [1].

тан мав вплив та повагу в свого народу. Певно, що після його усунення багато посадових осіб пішли у відставку на знак протесту проти французької політики.

Місце попереднього правителя зайняв Мухаммед бен Арафа, який не був сприйнятий ні місцевим населенням, ні на міжнародному рівні. Реакція, наприклад, Іспанії була наступною: вона дозволила проводити мирні зібрання на своїй території у протектораті, а також діяльність націоналістичних об'єднань, окрім того, підтвердила повну юридичну силу усіх міжнародних договорів та зобов'язалася визнати нового султана як легітимного, якщо не повернеться Мухаммед V. [10, 208].

Самому новоспеченому султану було зрозуміло, що марокканці не бажають його бачити у якості свого правителя, тому він практично не виходив за межі своєї резиденції, побоюючись на своє життя. Цікавим є той факт, що Мухаммеду бен Арафі навіть не було присвоєно традиційне ім'я Мухаммед VI, адже він формально був шостим Мухаммедом, що керував країною. Цьому є просте пояснення: його правління не було сприйнято народом як легітимне, тому він увійшов в історію просто як Мухаммед бен Арафа, а Мухаммедом, що, скажемо, заслуговує бути шостим, став нині керуючий король Марокко.

Причиною зміни французами влади у Марокко, стало прагнення європейців погасити націоналістичні рухи. Однак, ця стратегія не спрацювала. А популярність султана навпаки зростає. Протягом його правління патріотичні рухи розгорнулися з новою силою, марокканці вимагали повернути попереднього султана. В країні почався справжній хаос. В літку 1955 року були застрелені декілька французьких переселенців, по території протекторату трощилися їх володіння та підпалювалися поля, що належать французам, так місцеве населення показувало своє невдоволення французькою політикою та правлінням султана-маріонетки. Згодом люди почали створювати групи патріотичного опору проти французької присутності. Ситуація зовсім виходила з-під контролю. Зіткнувшись з масовим безладом, хвилею бунтів та страйків, французи вирішили повернути Мухаммеда бен Юсуфа до Марокко, оцінивши масштаби катастрофи та зрозумівши свою помилку, що стала фатальною в правлінні колонією [9].

Вже 5 листопада 1955 року Мухамед Бен Юсуф офіційно був визнаний султаном Марокко французьким урядом.

По поверненню на батьківщину, він одразу ж почав переговори з європейцями та йому таки

ції, що, врешті-решт, привело країну до незалежності [11].

Так, 2 березня 1956 року Франція визнала незалежність Королівства Марокко, підписавши «Спільну франко-марокканську декларацію» [12]. Іспанія зробила це дещо пізніше, 7 квітня того ж року. Окрім цього, 12 січня Мадрид публікує декларацію, що відображає ставлення до сусідньої держави: «Іспанія обнародує свою рішучість продовжувати захищати законну владу султана, єдність імперії та незалежність Марокко, а також продовжити допомогу та кооперацію з марокканським народом, аби гарантувати, що ні комунізм, ні інший режим не зможуть зашкодити мирному розвитку роботи, а також уважно слідкувати за загальною ситуацією в Марокко, аби очікування марокканського народу були досягнуті без шкоди для інтересів іспанської нації» [13, с. 252]. З цього моменту почалася нова сторінка в історії суверенної держави – Королівства Марокко. Бачимо, що власні амбіції султана, його освіченість, бажання дати своїм підданам майбутнє в незалежній країні, повага та довіра свого народу, таки призвели до радикальних змін в країні, а саме до омріяної незалежності. До речі, Марокко є першою у списку країн, що не є членом Європейського Союзу за

На фото тріумфальне повернення Мухаммеда V у Марокко після дворічної висилки, де його зустрічають вірні піддані [1].

вдалося умовити Францію підписати міждержавну угоду, яка гарантувала би суверенітет цієї африканської країни. Ця висилка султана стала роковою у зовнішній політиці Франції, що призвела до неймовірної популярності майбутнього короля. По приїзду в одному зі своїх виступів він сказав: «Якби я знав раніше, що таке станеться, я би попросив їх відправити мене у висилку набагато раніше». Майбутній король мав на увазі, що його висилка призвела до не аби якого національно-патріотичного руху в країні, його популяриза-

кількістю міждержавних договорів, підписаних з Іспанією. Так, Іспанія підписала з Марокко 105 договорів, що свідчить про стратегічне значення та близьку співпрацю між країнами. Для порівняння, міждержавні договори Іспанії з Францією – 148, з ООН – 76, з Німеччиною – 66 [14, с. 5].

Демократизація та трансформація політичної системи в країні почалася одразу ж після визволення країни від колоніальної залежності у 1956 році правлячим королем Мухаммедом V. Вперше в історії країни були проведені муніципальні вибори, був запроваджений новий адміністративно-територіальний розподіл

(1956 р.), здійснена модернізація законів шариату (1957-1959 рр.) [15, с. 69]. Задля поєднання монархії та демократії, у перші ж роки незалежності, король розпочинає реформи у країні, що увійшли в історію рід назвою «Королівська хартія», яку було підписано Мухаммедом V 8 травня 1958 року. Серед принципів, що були введені вищевказаним указом короля, стали:

- режим конституційної монархії;
- незалежність розглядалась як засіб реалізації фундаментальних реформ;

- створення в країні демократичних конституційних структур та інститутів;
- встановлювався демократичний режим як найкраща форма правління в країні, що захищає свій суверенітет;
- за даною хартією країна вступає до нової епохи, що веде за собою створення політичних та економічних інститутів, що дозволять народові управляти державними справами;
- суверенітет належить народові, а король є його гарантом;
- демократія здійснюється на принципах ісламу та національної свідомості;
- захист законом прав людини та громадських свобод.

Це були основні положення Королівської хартії, ініційовані Королем, що відповідали прагненням народу. Ці та інші принципи були закладені потім у першій Конституції Марокко у 1962 році, що проголошувала країну конституційною, демократичною та соціальною монархією. Ці зміни були продиктовані історичним розвитком країни, на який вплинуло саме колоніальне минуле держави, адже перші партії та профспілки, громадські організації почали з'являтися саме у період панування Франції на теренах Марокко [16, с. 42]. Ініціативи короля були згодом продовжені його послідовником та нащадком – наступним королем Марокко, Хасаном II, що об'єднав три головних принципи, на яких стоїть марокканська політична ідеологія, проголосивши гасло: «Бог, Батьківщина, Король», яке зазначено у ст. 23 Конституції Марокко від 1996 року [17, с. 36].

Політичний портрет султану вимальовується з маленьких деталей його біографії, які, зібравши до купи, дають нам повну картину та представлення про нього як про людину, народного лідера та правителя. Цікавим є той факт, що Мухаммед V був першим з правителів Марокко, який виступав за права жінок на навчання. Також, варто згадати, що під час Другої Світової Війни, ризикуючи власним положенням, він захистив єврейське населення у Марокко від нацистських зазіхань. Тоді він чітко заявив: «В Марокко немає євреїв. В Марокко є лише піддані». Потім ці дії та слова заклали міцну дружбу між марокканським та єврейським народами. Не секрет, що сьогоднішнім радником короля Марокко Мухаммеда VI є Андре Азулай, що є євреєм за походженням [18]. Окрім усього вищесказаного, треба зазначити, що в очах свого населення він був не лише султаном, але й вважався «командувачем віруючих», адже він був правовірним мусульманином, не дивлячись на свою європейську освіту, що зробило з нього також духов-

ного лідера нації [7, с. 15]. Ще однією схвальною оцінкою про персону султану дізнаємося з мемуарів Шарля де Голля: «В урочистій обстановці я особисто познайомився з султаном Мухаммедом бен Юсефом. Цей государ, молодий, гордий, себелюбний, не приховував свого наміру очолити країну в її русі до прогресу, а в один прекрасний день – і до незалежності. Бачачи його і слухаючи його мови, то полум'яні, то стримані, але завжди тонкі, я зрозумів, що він готовий прийти до угоди з будь-яким, хто допоможе йому грати цю роль, але що він здатний проявити завзятість наперекір тим, хто захоче йому перешкоджати. Втім, він захоплювався Францією, вірив в те, що вона підніметься, і не уявляв собі, як зможе без неї обійтися Марокко». Ці слова характеризують султана, як людину сильну духом та рішучості, спроможного приймати будь-які рішення на користь своєї батьківщини. Окрім цього, Шарль де Голль додає: «Я вирішив приймати султана Мухаммеда бен-Юсефа таким, яким він був на ділі, тобто повним рішучості піднятися, а також показати йому себе таким, який я є, і дати йому зрозуміти, що перед ним глава суверенної Франції, але Франції, готової багато зробити для тих, хто дорожить нею. Користуючись тим, що успіх і надихаючі ідеї Франції, що бореться, заздалегідь відкрили нам шлях до його серця, я зав'язав з ним особисту дружбу. Ми також уклали з ним свого роду договір про згоду і спільні дії, який ні той, ні інший не порушували ніколи доти, поки я міг говорити з ним від імені Франції» [19, с. 140-141].

Так, бачимо, що наслідком підйому національно-визвольного руху на території Марокко, стало здобуття повної незалежності від європейських протекторів. Це було встановлено «Спільною франко-марокканською декларацією», підписаною 2 березня 1956 року, в якій наголошується на тому, що в результаті змін на шляху до прогресу у Марокко, Феський мирний договір від 30 жовтня 1912 року більше не відповідав потребам сучасного життя та був таким, що більше не може регулювати франко-марокканські відносини. Відповідно до цього положення, Уряд Франції урочисто підтверджував визнання незалежності Марокко, зокрема в дипломатичній та військовій сферах, а також виражав свою готовність поважати та підтримувати цілісність території Марокко, гарантовану міжнародними договорами. Уряд Франції та Король Марокко оголосили про укладення нових угод в майбутньому між їх країнами в тих областях, де мають спільні інтереси, де будуть організовувати свою роботу на основі свободи та рівності, в тому числі в оборонній сфері, міжнародних

відносинах, економіці, культурі, а також будуть гарантувати права і свободи громадян Франції, що проживають в Марокко та навпаки. Згідно з протоколом, що додавався до Декларації про незалежність, законодавча влада належить правителю Марокко, та представник Франції – Верховний комісар, повинен бути в курсі всіх дахірів (указів) та проектів, що виходять у Марокко, а також він має право на втручання та зауваження, коли справа стосується Франції. Наступне, Марокко має право на власну армію, та Франція готова в цьому сприяти. Тож, це були основні положення протоколу до Декларації про незалежність, що вказують нам про наслідки, які відбулися в країні після довгоочікуваного суверенітету.

Підписання «Спільної франко-марокканської декларації», що поклала кінець колоніальній епосі в Марокко. Париж, 2 березня 1956 року [1].

На фото перший прем'єр-міністр Марокко – Мбарек Беккаї та Крістіан Пінеуа – міністр закордонних справ Франції.

Однак, цей договір регулює франко-марокканські відносини. Що стосується іспано-марокканських відносин, то вони описані в спільній декларації від 7 квітня 1956 року. Основні положення були такими ж, що і у попередній декларації, окрім одного нюансу: відтепер був скасований особливий статус портового міста Танжер, що знаходиться на території африканської держави, який визначається повністю суверенним, враховуючи принципи цілісності та єдності марокканського королівства [12]. Каміль Дрісі, марокканський політолог, в одній із своїх робіт приводить слова С. Хантінгтона, який пише: «Від демократії нікуди не подітися». Це пророцтво спрацювало і у випадку в Королів-

ством Марокко [20, с. 152].

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що для африканської колонії незалежність була лише питанням часу. Маючи такого лідера, що увійшов в історію, як борець за незалежність, країна вийшла переможцем у боротьбі з європейською колоніальною політикою. Певно, що на питання яку роль зіграв султан Марокко у процесі здобуття незалежності своєю країною, відповідь може бути одна – ключову. У цьому довгому та нелегкому процесі, роль султану неоціненна, адже він спромігся зробити те, чого прагнув народ, та не наважувалися зробити попередні правителі, побоюючись за своє місце перед заморськими правителями. Султан, що був обраний європейськими протекторами на місце свого батька, все ж не став маріонеткою в їх руках, більш того, скориставшись своїм положенням, заручившись підтрим-

кою підданих, таки зумів підняти країну з колін, виборов незалежність, не дивлячись навіть на дворічну висилку разом із родиною на Мадагаскар. Після повернення до Батьківщини королем було проведено ряд ефективних реформ, що були направлені на демократизацію країни, її політичну трансформацію від колонії до конституційної монархії, що було продовжено його нащадком, другим королем Марокко Хасаном II. З гарною освітою, модерністськими поглядами, сильний духом – лідер марокканської нації – Мухаммед бен Юсеф, що увійшов в історію як султан Мухаммед V – людина, що виборола для своєї країни незалежне майбутнє.

Це була і заслуга правителя, і довіра його підданих, і помилки європейських протекторів, що побоюючись втратити контроль у колонії, міняли султанів, а всенародного султана, що користувався повагою в країні, відправили у висилку. Сьогодні марокканці відзначають 18 листопада як День незалежності, саме у річницю повернення «батька» сучасного Марокко з висилки до Мадагаскару. Наряду з цим, відзначається також і 2 березня – день підписання самої декларації. Незалежність принесла чимало позитивних речей в життя країни, що були прописані в Деклараціях про незалежність Францією та Іспанією: свободи громадянам, повернення та об'єднання окупованих земель,

право самостійно керувати країною, приймати потрібні дахірі (укази), створювати власну оборонну систему та армію, перехід від султанату до конституційної монархії, що неодмінно свідчить про правильність та своєчасність обраного внутрішньополітичного курсу магрибського королівства.

Результати даного дослідження можуть бути використані в подальшому для вивчення деяких

аспектів марокканської історії, що стосуються процесу виходу країни з-під європейського протекторату, а також можуть увійти до праць, що складали би політичний портрет «батька марокканської нації» – короля Мухаммеда V та яку роль він зіграв у процесі боротьби за незалежність від європейського панування.

Список джерел та літератури:

1. Maroc: Du protectorat à l'indépendance en 20 images. Anaïs Lefebure. HuffPost Maroc. 31 Janvier 2015 [Electronic source] – Access mode: http://www.huffpostmaghreb.com/2015/01/31/maroc-protectorat-independ_n_6585014.html?ncid=engmodushpmg00000009/.
2. Pennel C.R. Morocco. From empire to independence / C.R. Pennel. – Oxford : One world, 2003. – 150-153.
3. Ферро М. Как рассказывают историю детям в разных странах мира / М. Ферро. Перевод с фр. – М.: Высшая школа, 1992. – 351 с.
4. Ashford D. E. Political changes in Morocco / D. E. Ashford. – Princeton : Princeton University Press, 1962. – 432 p.
5. Wathirat alaistiqlal almaghribia (транслітерація з арабської). Документ незалежності Марокко: [Electronic source] – Access mode : <http://www.mamlakapress.com/فتيبر غملا لال قتل سالا-ة ق يثو/>.
6. Charles-Andre Julien. Naissance de l'istiqlal. Dans L'Afrique du Nord en marche : Algerie-Tunisie-Maroc, 1880-1952 / Charles-Andre Julien. – Paris : Omnibus, 2002. – 499 p.
7. Storm L. Democratisation in Morocco / L. Storm. Abingdon : Routledge, 2007. – 226 p.
8. Козицький А. Новітня історія Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / А. Козицький. – Львів : Афіша, 2003. – 430 с.
9. Association for Diplomatic Studies and Training. Ambassador Donald R. Norland, Political Officer Rabat, Morocco, 1952-1956 [Electronic source] – Access mode: <http://adst.org/2015/10/french-colony-to-sovereign-state-moroccan-independence/>.
10. Martinez Jose U. Relaciones entre España y Marruecos en el siglo XX / Jose U. Martinez. – Madrid : A.E.A, 2000. – 208.
11. У 20-ту річницю незалежності Марокко Мохаммед V та Хасан II [Electronic source] – Access mode: <http://www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/item/4334/>.
12. Déclaration commune franco-marocaine du 2 mars 1956 [Electronic source] – Access mode: http://mjp.univ-perp.fr/constit/ma1956.htm#D%E9claration_commune_franco-marocaine_du_.
13. Bouarfa M. Marruecos y España. El eterno problema / M. Buarfa. – Malaga : Algazara, 2002. – 308 p.
14. Rodriguez J. D. T. Las relaciones entre España y Marruecos con segun sus tratados internacionales / J. D. T. Rodriguez // La revista Electronica de Estudios Internacionales. – 2006. – №11. – 32 p.
15. Мохамед Ж. Марокко: досвід модернізації часів правління короля Хасана II / Ж. Мохамед // Людина і політика. – 2003. – №5. – С. 36.
16. Дріс К. Розвиток громадського суспільства в Королівстві Марокко / К. Дріс // Людина і політика. – 2003. – №5. – С. 45.
17. Мохамед Ж. Етапи модернізації політичної системи Марокко / Ж. Мохамед // Людина і політика. – 2002. – №5. – С. 69.
18. Короли Марокко: 350 лет служения своей стране [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kontrev.ho.ua/bibl1/marokko1.html/>.
19. Голль Ш. де. Военные мемуары: Единство 1942-1944 / Шарль де Голль; перевод с фр. Вайсман Б.С., Жаркова Н.М., Немчинова Н.И. – М.: АСТ, Астрель, 2003. – с. 814.
20. Дріс К. Засади демократизації політичного режиму Марокко / К. Дріс // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С. 163.